

antropofagismul

Antropophagia/Cannibalisme, Cannibalism, Kannibalismus
ANTROPOFAGISMUL [gr. *Ἀνθρωπος, antropos* – „om”, *phagein* – „a mânca, a devora”]- Reprezintă o mișcare literară a modernismului brazilian ce impune un concept modern de poezie, de fapt un model universal, susținut de o limbă „fără arhaisme. Fără erudiție. Naturală și neologică” în același timp, o limbă în care cuvântul se bucură de vitalitatea începuturilor, dar și de sensibilitatea avangardistă ce determină invenția rapidă a unui nou dicționar. Înțeleasă de Oswald de Andrade drept „Contribuția milionară a tuturor erorilor”, această poezie se legitimează prin actul demistificator și anarhic, marcată fiind de o discursivitate feroce, ironică și provocatoare. În mai 1928, apare, la São Paulo, „Revista de Antropofagia”, publicată sub conducerea lui Antônio de Alcântara Machado și a lui Raul Bopp. În paginile acesteia se vor afirma cele mai puternice voci anticonvenționaliste, anti-passeiste care își aleg ca țel contestația modelelor europene și nu numai. „Manifestul antropofag” al lui Oswald de Andrade, liderul mișcării canibalismului, va defini configurația noii poetici a modernismului brazilian.

Caracterul sectar al acestei grupări se evidențiază prin retorică agresiv primitivistă impusă în paginile revistei de semnatarul manifestului, dar și de Mário de Andrade sau de A. de Alcântara Machado. Aceștia fondează prin discursul lor teoretic și poetic o conștiință aurorală, nefalsificată de dogmele culturii europene și ale moralei creștine.

A. reacționează la spiritul mimetic și la invazia europenității prin etalarea valorilor autohtone. În acest sens, vor fi puse în valoare mituri și embleme naționale, însemne identitare (*pau-brazil*, tapiurul) care să confere atât contraponderea la influențele colonizatoare, cât și barajul de securitate și forța afirmării personale. Dialectele și elementele etnologico-antropologice, structurile de imaginar și de comportament ale autohtonilor vor fi valorificate în scrierile programatice, dar și în cele literare cu aceeași angajare și cu aceeași inflamare discursivă, aspecte motivate de dorința de exprimare a unei identități inconfundabile (ex.: *Brazilia*, poemul whitmanian al lui Ronald de Carvalho; *Cobra Norato*, capodopera modernismului antropofag semnată de Raul Bopp; poemele cotidianului și ale ritmurilor moderne

braziliane semnate de Rui Ribeiro Couto: *São Paulo, Rio de Janeiro, Bahia, Recife, Nașterea poeziei braziliane* etc.).

Manifesto Antropófago se dorește răspunsul la atacul civilizației, un răspuns sălbatic, critic și polemic: „Numai antropofagia ne unește. Social. Economic. Filosofic. Legea unică a lumii. Expresia deghezată a tuturor individualismelor, a tuturor colectivizărilor. A tuturor religiilor. A tuturor tratatelor de pace. Tupi or not tupi, that is the question”. Redactat în formula apodictică a înțelepciunii arhaice, manifestul debutează, paradoxal, cu parafrazarea celebrei afirmații shakespiariene, care devine, în spirit demistificator, funambulesc, o butadă la fel de celebră precum dilema personajului european. Problema existențială este transplantată culturii de adopție care, însă, se definește la nivel colectiv prin aceeași conștiință tragic-hamletiană, afirmată în contextul amenințării identității sociale, politice și culturale. Emblema pe care o folosește autorul manifestului este aceea a denumirii canibalilor indieni Tupi din Brazilia, care s-au răzbunat gastronomic pe un episcop nepoftit. Părăsind gluma metaliterară, Oswald de Andrade va face din manifestul său o adevărată armă de apărare împotriva istoriei, împotriva progresului burghez și a reificării individului, împotriva importului cultural, împotriva clișeizării și a dogmatizării, a literarului și artificialului. Refuzul tradiției literare, contestarea filosofiei clasice și a gândirii moderne, a psihanalizei și a antropologiei pun într-o nouă lumină valorile autohtone: „Împotriva tuturor importatorilor de conștiință la conservă. Pentru existența palpabilă a vieții. Și lăsați-l pe Levy-Bruhl să meargă să studieze mentalitățile prelogice./ Vrem Revoluția Cariba. Mai mare decât Revoluția Franceză. Pentru unificarea tuturor revoluțiilor eficiente în beneficiul umanității. Fără noi, Europa n-ar fi cunoscut niciodată amărăta ei de declarație a drepturilor omului”. Sau: „N-am fost niciodată botezați. Trăim cu dreptul de a fi adormiți. Pentru noi Hristos s-a născut în Bahia. Sau în Belem do Pata.// Cât despre noi, n-am recunoscut niciodată nașterea logicii”. Construirea autoportretului mișcării a. se bazează pe furia invectivei, pe reacția imediată, pe răspunsul umoristico-sarcastic, afirmând libertatea de expresie, proclamând autonomia modelului său nativist și o conștiință caracte-

ristică existenței adamice, reiterând nostalgic sensul utopiei și punctând profetic distopia: „Fii ai soarelui, mamă a tuturor vietăților. Întâlnită și iubită cu ardoare, cu toată ipocrizia dorinței: import, schimb și turiști. În țara marelui șarpe./ Pentru că noi nu am avut niciodată structuri gramaticale sau provizii de legume uscate. Și nu am deosebit niciodată urbanul de suburban, țara de frontieră de țara continentală. Leneși pe harta Braziliei. (...) / Epoca de aur proclamată de America. Epoca de aur. Și toate fetele”. Mișcare contradictorie, născută din dubla privire, dinspre exterior spre sine, și dinspre sine spre lume, a. oferă, de fapt, imaginea unei conștiințe scindate, anti-tradiționaliste, dar care se scrutează prin tradiția ancestrală, prin grila vechilor reprezentări mitologice; distopică și, în același timp, reîntemeind o utopie regresivă, cu o ușoară tentă naționalistă (prin tematica htoniană, a lenei creatoare, a abundenței și senzualității nativiste, a riturilor și miturilor încă vii); contestând valoarea schimbului, a importului cultural, dar, în același timp, bazată pe răsturnarea, pe reconversia acestei operații, deteriorându-i rosturile colonizatoare și semnificațiile exotice.

Dacă manifestul lui Oswald de Andrade se înrudește cu dadaismul, prin numele revistei „Cannibale”, sau cu spiritul energetic primitivist al cubo-futuriștilor și al raioniștilor ruși care semnav manifeste cu titluri incisive („O palmă gustului public” sau „De ce ne pictăm fețele”), aceasta se datorează unei sincronizări de atitudine, nu neapărat influențelor, care în cazul de față sunt detestate. Modernistul brazilian face din textul său programatic mai mult decât o scriere doctrinară. Asemeni lui Tzara – care sublinia că se opune sistemelor, regulilor, modelelor – de Andrade propune un mod de existență, un *Weltanschauung*, îl afirmă ca modul eminent brazilian, repudiind orice cod de maniere sau orice structură gramaticală/prozodică, orice determinare socio-politică, orice lege economică sau a muncii, cultivând în schimb imaginarul ingenuității, al inocenței vârstei primordiale. Regăsirea condiției paradisiace nu trece prin barierele culturale și istorice pe care dadaismul (poemele negre, traduceri și adaptările lui Tzara din dialectele africane ale triburilor Kinga, Lordja) sau cubo-futurismul (Hlebnikov, Krucionih) sunt forțate să le parcurgă. Prin a., Oswald de Andrade redescoperă condiția adamice a culturii braziliene, însă făcând saltul regresiv în *același* spațiu – el nu se depeizează, asemeni lui Tzara – spre a surprinde timpurile/ritmurile originare ale unei senzualități necontaminate prin influxurile colonizatoare.

Vârsta preimperială recuperată simbolic prin exercițiul retoric și imaginativ corespunde identității autosuficiente a tribului indigen, fiind elogiată, cu o ironie usturătoare, inocența revita-

lizată a *bunului sălbatic*, trecând prin momentele culturale care au segregat accepțiunile europene ale acestui topos. În tonalitatea specifică derizivității și parodiei, semnatarul manifestului notează clișeele iluministe, demistificându-le semnificațiile: „Filiație. Contactul cu indienii Cariba. *Ou Villegaignon print terre*. Montaigne. Omul natural. Rousseau. De la Revoluția Franceză la Romantism, la Revoluția Bolșevică, la Revoluția Suprarealistă și la barbaria tehnologică a lui Keyserling. Suntem pe drumul cel bun. (...) Am întrebat pe cineva ce e Bine. Mi-a răspuns că e certitudinea punerii în practică a tuturor posibilităților. Pe acel om îl chema Galli Mathias. L-am mâncat”. Răsturnările de situație în expunerea ideilor și jocurile de limbaj fac din manifestul lui Oswald de Andrade un adevărat spectacol desfășurat în registrul voit grotesc-umoristic-parodic. O motivație a canibalismului estetic rezumat de *Manifesto Antropófago* constă în faptul că, prin expunerea acestui model existențial, se impune nu doar o cultură autohtonă, ci și o contra-cultură, anticreștină și antieuropeană, antiacademică și anticonservatoare. Conceput ca mișcare de frondă, a. își găsește explicațiile nu atât în jocul negației futuriste, cât mai ales în necesitatea depășirii tradiției europene, printr-o gargantuescă îngurgitare a acesteia: „o asimilare a culturii occidentale, un mod de a «devora inamicul pentru ca virtuțile sale să treacă la noi””, după cum afirmă inventatorul mișcării într-un interviu din 1928, acordat revistei „Nouvelles Littéraires” (*apud* L. Stegagno Picchio, [1972], 1986). Rezumatul filosofiei antropofage expuse de întemeietorul acestei viziuni poate fi următorul: „Moartea și viața ipotezelor. De la ecuația *Eu venind din Cosmos* la axioma *Cosmosul venind din Mine*. Subsistență. Cunoaștere. Canibalism. (...) Nu am fost niciodată botezați. Am avut Carnavalul. Indianul îmbrăcat în Senator al Imperiului. (...) Pentru noi comunismul a existat deja. Am avut deja un limbaj suprarealist. Epoca de aur”. Proiecția utopică a a. se poate descrie prin trăsăturile unei societăți specifice comunismului primitiv, identificat ca model de existență și de acțiune în societatea canibală (cf. lui Cătălin Avramescu [2003], acest model societal conține reveriile epocii de aur, teoria dreptului natural, libertatea, egalitatea, comunismul proprietății, prosperitatea și consumul extatic, preluate, cu deformările politice de rigoare, de către comunismul modern). Constituindu-se într-un adevărat „cod al răzbunării”, canibalismul cultural optează pentru „transformarea permanentă a tabu-ului în totem”, sfidând însăși legea proprie. Modernismul brazilian cunoaște, astfel, prin personalitatea lui Oswald de Andrade, poziția radicală a acțiunii negatoare și autonegatoare, conștiința critică demis-

tificatoare și autodemistificatoare specifică intelectualului disident în propria-i țară, care, prin atitudinea sa impune modele nativiste, opunându-se de fapt dinspre stânga mișcărilor naționalist-xenofobe (verdeamarelismului, *Antei*), progresului înțeles de futuriștii italieni la nivel empiric, contestând, în esență, mare parte din aporiile marinettiene (mașinismul, publicitatea, urbanismul, teoria eroului dezumanizat, devenit un corp mecanic „cu piese de schimb”). Prin configurația retorică și prin aspectele de poetică a deriziunii, a. pare să fie mai aproape de dadaism, afinitățile se regăsesc în concepția asupra poemului concret, a poemului-spectacol fono-gestual sau a poemului autotelic, *performance* și act al reacțiunii cultural-sociale totodată: „Versurile... nu se scriu pentru lectura unor ochi muți. Versurile se cântă, se strigă, se plâng. Cine nu știe să cânte să nu citească *Peisaj 1*. Cine nu știe să urle să nu citească *Oda către burghez*. Cine nu știe să se roage să nu citească *A disprețui religia, Escalada, A suferi, Colocviu sentimental...* Nu continuu. Îmi repugnă să dau cheia cărții mele” (*apud* L. Stegagno Picchio, *idem*). Reacția antiburgheză se reflectă în imperativele unei lecturi care se dorește conștientă de sine și de faptul că recrează opera, anticonformismul și caracterul nondirectiv al acestor însemnări peritextuale fac din semnatarul lor un demn succesor al elitismului baudelaireian. *Scriitorul* care își interpretează creația pierde statutul său de ființă demiurgică și devine gazetar, doctrinar sau simplu *scriptor* (în termenii lui Roland Barthes). Căderea din acest rol sacru atrage după sine reconversia, din *șaman, vrăjitor* sau *mag*, din profet sau rival divinității, în grămatic, *intelectual* ori interpret care vulgarizează sensul celor comunicate orfic, mistic și magic grație invenției unui limbaj poetic autosuficient. Metaforele preluate de Barthes de la Claude Lévi-Strauss sunt în acest context mai mult decât potrivite, ele motivează acțiunea avangardist-paulistă în însăși organicitatea întreprinderii sale, o motivează prin dezideratele nativist-antropofage, primitivist-estetice care au stat la baza manifestelor și a operelor lui Oswald sau Mário de Andrade,

Ronald de Carvalho sau Raul Bopp, Manuel Bandeira sau Ribeiro Couto.

A. demonstrează că reinventarea literaturii braziliene este posibilă printr-o acțiune de forță, el justificând cultural renașterea spontaneității ca o contrareacție la influențele canonului european tradiționalist sau avangardist, oricum ar fi el preluat.

Referințe:

- DE ANDRADE, Oswald – *Manifesto Antropófago*, „Exquisite Corpse”, www.corpse.org
- RIVAS, Pierre – *Le futurisme. Portugal et Brésil*, în *Les Avant-gardes littéraires au XX siècle*, vol.I, *HISTOIRE*, publié par le centre d'Étude des Avant-Gardes Littéraires de L'Université de Bruxelles, sous la direction de Jean Weisgerber, Académiai Kiadó-Budapest, 1984
- STEGAGNO PICCHIO, Luciana – *Literatura braziliană*, București, Editura Univers, 1986.
- AVRAMESCU, Cătălin – *Filosoful crud – o istorie a canibalismului*, București, Editura Humanitas, 2003.
- BARTHES, Roland – *Scriitori și scriptori*, în *Romanul scriiturii*, București, Editura Univers, 1987.